

IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHNING AFZALIGIK JIHATLARINING AHAMIYATI

Akramova Nargiza Nutfillaevna

*Mikrokreditbank ATB mintakaviy filiali
ijtimoiy kreditlash bo'limi bosh mutaxassisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Bugungi davrda mamlakatimiz iqtisodiyotni raqamlashtirishning ahamiyatidanda raqamli iqtisodiyot, uni raqamlashtirish, raqamlashtirish siyosatini olib borish yo'llari, iqtisodiyot sohasini tarkibiy qismlari, hozirgi kunda bu sohani naqadar kerakligi, undagi turli xildagi muammolar va ularni yechish yo'llari va keyinchalik kutilayotgan natijalar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: iqtisodiyotni raqamlashtirish siyosati, tendentsiya, intellektual faoliyat, axborotlashgan jamiyat.

Kirish. Bugungi davrda dunyoda raqamli iqtisodiyot sohasiga bo'lgan talab jadal suratlarda oshib borayotkani ko'rishimiz mumkin. Ma'lumki, raqamli iqtisodiyot hozirgi mavjud sohalarning yarmidan ko'prog'ida beqiyos o'zgarishlar keltirib chiqarishi ta'kidlanmoqda. Jumladan, Jahon banki ekspertlari fikricha, tezkor internetdan foydalanuvchilar sonining 10 foizga ko'payishi milliy iqtisodiyotlar yalpi hajmini har yili o'rtacha 0,4- 1,4 foizga oshirish imkonini beradi. Dunyoda raqamli iqtisodiyot o'sishining sur'atlari yiliga deyarli 20 foizni tashkil etmoqda. Taraqqiy etgan davlatlarda raqamli iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 7 foizga yetgan. Ular hozirning o'zida raqamli iqtisodiyotning joriy qilinishidan juda katta naf ko'rishmoqda. Xususan, Amerika Qo'shma Shtatlari yiliga 400 milliard AQSh dollaridan ko'proq raqamli xizmatlarni eksport qilmoqda. Mazkur davlat yalpi ichki mahsulotining 5 foizidan ko'prog'i bevosita internet va axborottelekommunikasiya texnologiyalari bilan bog'liq sohalarga to'g'ri keladi. 2025 yilgacha AQSh sanoatni raqamlashtirishdan qo'shimcha 20 trln. dollar daromad olishi kutilmoqda. Bunday iqtisodiy samaradorlik, ayniqsa iste'mol tovarlari ishlab chiqarish (10,3 trln. dollar), avtomobil sanoati (3,8 trln. dollar) va logistikada (3,9 trln. dollar) yuqori bo'lishi ta'kidlanmoqda¹. Bu soha haqida to'xtalishdan oldin, keling endi bu sohani nima ekanligini tushunib olsak. Raqamli iqtisodiyot atamasi birinchi bo'lib Yaponiya 1990-yillardagi turg'unlik davrida yaponiyalik professor va tadqiqotchi, iqtisodchi tomonidan tilga olingan. "Raqamli iqtisodiyot" atamasi birinchi bo'lib, 1995 yilda Don Tepkott muallifligida chop etilgan "Raqamli iqtisodiyot: tarmoqli intellekt asrida va'da va xavf-xatar" (The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence) nashrida alohida tushuncha sifatida istiloh etilgan.²

¹ Klaus Shvab. Chetvertaya promyshlennaya revolyusiya. – M., Eksmo. 2016. S.30

² https://uz.vvikipedla.com/wiki/Digital_economy

Iqtisodiyotni raqamli - bu intellektual faoliyat mahsuli hisoblanib, uzoq davrda shakllangan murakkab tizim sifatida bo'lib, uning tarkibi texnik, axborot, matematik taminotidan iborat bo'lib, real sektorlarni ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatini raqamli texnologiyalarni keng qo'llashga asoslangan tizimlardan biri hisoblanadi.

Raqamli iqtisodiyot ikki xil turli tushunchalarni ifodalash uchun ishlatiladi. Birinchidan, raqamli iqtisodiyot – bu rivojlanishning zamonaviy bosqichi hisoblanib, u ijodiy mehnat va axborot ne'matlarining ustuvor o'rnini bilan tavsiflanadi. Ikkinchidan, raqamli iqtisodiyot – bu o'ziga xos tushuncha bo'lib, uning o'rganish ob'ekti axborotlashgan jamiyat hisoblanadi. Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan global iqtisodiyot sharoitida raqamli iqtisodiyot o'z rivojlanishining boshlang'ich davrida bo'lib, zamonamizning raqamli axborot bosqichiga o'tishi atiga bir necha o'n yilni tashkil etadi. Umuman olganda, raqamli iqtisodiyot – bu jarayonlarni tahlil qilish natijalaridan foydalanish va katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash asosida turli xildagi ishlab chiqarishlar, texnologiyalar, asbob-uskunalar, xizmatlarni saqlash, sotish va yetkazib berish samaradorligini jiddiy ravishda oshirishga imkon beradigan, raqamli ko'rinishdagi ma'lumotlar asosiy ishlab chiqarish omili hisoblangan faoliyatdir.³

Raqamli iqtisodiyot muammolari, yechimlari va istiqbollari to'xtaladigan bo'lsak, Innovatsion rivojlanish vazirligi va BMT Taraqqiyot dasturi hamkorligida tashkil etilgan Innovatsiyalar va boshqaruv yechimlari laboratoriyasi tomonidan "Davlat boshqaruvini samarali rivojlantirish va raqamli transformatsiyaga ko'maklashish" loyihasi doirasida seminar o'tkazildi. Tadbirda vazirliklar, davlat idoralari, qo'mitalar vakillari va mas'ul xodimlari ishtirok etdi.

Raqamli iqtisodiyot kirib kelishi bilan raqamli platformalar yaratish va tez sur'atlarda o'sib borayotgan raqamli ma'lumotlarni monetizatsiya qilish muammolari vujudga kelmoqda. Bunda qiymat yarata olish yo'llarini, mazkur jarayonlardagi to'siqlarni bartaraf etish vositalarini aniqlash muhimdir. Bu qiymatni yaratish va tarqatish salohiyatini, qiymatni yangilash, boshqarish hamda qiymatni qo'lga kiritish shakllarini tushunish imkonini beradi. Raqamli iqtisodiyotni dunyoning barcha mamlakatlarida rivojlantirish zarurligi, raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayonini tezlashtirish lozimligi qayd etildi.

Raqamli iqtisodiyotga bo'lgan, qiziqish jamiyat va iqtisodiyotda ro'y bergan jiddiy o'zgarishlar tufayli sezilarli darajada o'sdi. Zamonaviy texnologiyalar va platformalar mijozlar, hamkorlar va davlat tashkilotlari bilan shaxsiy muloqotni minimallashtirish hisobiga korxonalar va jismoniy shaxslarga xarajatlarni

³ Muhammadjon Butaboev, Akmaljon O'rinov, Farhod mulaydinov, Isroiljon Tojimatov "Raqamli iqtisodiyot" darslik, 7-39 betlar.

qisqartirishga yordam berdi, shuningdek, o‘zaro muloqotni yanada tez va oson yo‘lga qo‘yishga imkoniyat yaratdi. Natijada tarmoq resurslariga asoslangan, raqamli yoki elektron iqtisodiyot paydo bo‘ldi. «Raqamlashtirish» so‘zi aslida yangi atama bo‘lib, innovatsion boshqaruv va ish yuritish jarayoniga IT yechimlarning jalb etilishini, buning samarasi o‘laroq esa internet buyumlardan tortib, elektron hukumatgacha bo‘lgan barcha tizimlarda axborot texnologiyalarini qo‘llashni ko‘zda tutadi. Iqtisodiyotning raqamli segmentiga tegishli bosh manba

– trakkzaksion sektorning o‘shishidir. Rivojlangan mamlakatlarda bu ko‘rsatkich YaIMning 75 foizdan ortiq miqdorni tashkil etib, davlat boshqaruvi, konsalting va informatsion xizmat ko‘rsatish, moliya, ulgurji va chakana savdo, shuningdek, xizmatlar sohasini (kommunal, shaxsiy va ijtimoiy) birlashtiradi.

Raqamli iqtisodiyot dunyoning ko‘plab mamlakatlari iqtisodiyotiga jadal kirib bormoqda. Raqamli texnologiyalarning tez sur‘atlar bilan rivojlanishi, iqtisodiyotning globallashtirish jarayonlarini tezlashtirishini yuzaga keltirdi. Iqtisodiyotning barcha jabhalarida ulardan samarali tarzda foydalanish bugungi kun talabiga aylanmoqda. Raqamli transformatsiya tez sur‘atda o‘zgaryotgan bugungi kun dunyosi uchun asosiy vositadir. Bundan tashqari raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish asosida mamlakat iqtisodiyotida jadal rivojlantirishga erishish mumkin. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ham davlatga, ham aholiga va eng muhimi tadbirkorlarga qo‘shimcha imkoniyat va qulayliklar yaratadi. Natijada mamlakatda qulay ishbilarmonlik hamda qulay investitsion muhit yaratiladi. Qulay investitsion muhitning yaratilishi esa mamlakat iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarning kirib kelishi hajmining oshishidan dalolat beradi.

Raqamli iqtisodiyot – bu iqtisodiy faoliyat bo‘lib, u insonlar uchun qulayliklarni ta‘minlagan holda mahsulot va xizmatlarni yaratuvchi virtual muhit hisoblanib, raqamli texnologiyalardan foydalaniladi va har kuni onlayn tarzda odamlar, bizneslar, qurilmalar, ma‘lumotlar va jarayonlar orasidagi millionlab bog‘lanishlarni amalga oshiruvchi tizimdir. Iqtisodiy faoliyatlarning keng xilma-xilligi raqamlashtirilgan ma‘lumotlar va bilimdan asosiy omil sifatida foydalaniladi. Internet, bulutli hisoblash (cloud computing), katta ma‘lumotlar (big data), moliyaviy texnologiya (financial technology) va boshqa raqamli texnologiyalar ma‘lumotlarni raqamli shaklda to‘plash, saqlash va tarqatish uchun foydalaniladi, bundan tashqari ular ijtimoiy o‘zaro ta‘sirni butunlay o‘zgartiradi.

Raqamli iqtisodiyotning afzalliklari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- raqamli iqtisodiyot sharoitida mahsulotlarni izlash harajatlari keskin kamayadi, chunki istalgan ma‘lumotni online qabul qilish offline qabul qilishdan osonroqdir;

- raqamli iqtisodiyotdagi tovarlarning bir iste'molchi tomonidan iste'mol qilinishi boshqa mahsulotlarga bo'lgan talab va ularning sifatini pasaytirmaydi;
- raqamli iqtisodiyotda mahsulotlarni tashish va ular to'g'risidagi ma'lumotlarni tarqatish harajatlari nolga teng;
- raqamli texnologiyalar yordamida iste'molchining xarakterini osonlik bilan o'rganish mumkin.

Bu esa o'z o'rnida birga-bir (one to one) bozorlarni yaratadi;

- raqamli texnologiyalar mahsulot brendi va nufuzini yaratishni ham osonlashtiradi;
- raqamli iqtisodiyotda savdo-sotiqalar elektron shaklda chegaralarni oson kesib o'tadi.

So'nggi besh yil davomida O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilib, davlat organlari va boshqa tashkilotlarda elektron hujjat almashinuvi hamda jismoniy va yuridik shaxslarga xizmat ko'rsatish uchun elektron tijorat tizimlari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda.

Mamlakatimizda innovatsion iqtisodiyotning omili bo'lgan raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun eng avvalo respublikamizda internet tezlikini oshirish va narxini optimallashtirish tizimini takomillashtirishni talab etadi. Bundan tashqari, aholining kompyuter va kompyuter dasturlari bilan ishlash bilim va ko'nikmasini oshirish, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishdagi muhim omillardan biri hisoblanadi. Bularni amalga oshirish uchun bir qancha amaliy vazifalarni yo'lga qo'yish lozim. Jumladan, tekin kompyuter kurslarini tashkil etish, elektron savdo maydonchalarini rivojlantirish, elektron hujjat almashish tizimini takomillashtirish, aholiga innovatsion raqamli texnologiyalar (krepto valyutalar, davlat xizmatlarining innovatsion turlari ya'ni "Elektron hukumat") haqida ko'proq va kengroq ma'lumot berish, oliy ta'lim muassalarining iqtisodiyot sohasida ta'lim olayotgan kelajak kadrlarini "raqamli iqtisodiyot" yo'nalishlariga jalb qilish kabi ishlarni amaliyotga tadbiq etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Yuqoridagilarni amalga joriy etish, mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotning o'rnini oshirishda, axborot almashinuv tizimini tezlashtirishda muhim ro'l o'ynaydi. Shuningdek, uy xo'jaliklarining internet tarmoqlaridan keng foydalanishi tarmoq va sohalarning samaradorligi oshishida, ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va vaqt sarfining qisqarib, iqtisodiyotda innovatsion texnologiyalarning ulushi oshishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday islohotlar asosida raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, mamlakatimizning dunyoning iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlari reytingidan o'rin egallashiga zamin yaratadi. Pirovard natijada, raqamli

iqtisodiyotning rivojlanishi mamlakatda qulay investitsion muhitning shakllanishga imkoniyat yaratadi. Qulay investitsion muhitning shakllanishi esa mamlakat iqtisodiyotida xorijiy investitsiyalarning hajmi oshishidan dalolat beradi. Natijada mamlakat iqtisodiyotining jadal rivojlanishiga erishish mumkin. Yuqorida keltirilgan malumotlardan xulosa qiladigan bo'lsak, hozirgi kunda raqamlashtirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, iqtisodiyot tarmoqlari raqamlashtirish orqali juda katta foydaga ega bo'lish mumkin. Albatta, eng muhim masala bo'lmish "Yashirin iqtisodiyotni" maximum darajada kamaytirishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)

1. Klaus Shvab. Chetvertaya promyshlennaya revolyusiya. – M., Eksmo. 2016. S.30
2. https://uz.vvikipedla.com/wiki/Digital_economy.
3. Muhammadjon Butaboev, Akmaljon O'rinov, Farhod mulaydinov, Isroiljon Tojimatov "Raqamli iqtisodiyot" darslik, 7-39 betlar.

